

2. ÜNİTE

DEĞİŞİM ÇAĞINDA AVRUPA VE OSMANLI

2.1. AVRUPA'DA DEĞİŞİM ÇAĞI

- XVI. yüzyılın başlarına kadar Avrupa'da siyasi, sosyal ve ekonomik alanda en yetkili kurum Roma Katolik Kilisesi ve bu kiliseyi temsil eden Papalık'tır.
- Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden kilise, her alanda yetkilerini genişletmeye ve Orta Çağ Avrupası'nı şekillendirmeye başlamıştır.
- Papalık, XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde uyguladığı etkin politikalarla özellikle eğitim ve öğretim alanında etkinliğini artırmıştır.
- Aristo ve Batlamyus'un öğretilerini okutmuş, bu öğretilere karşı çıkanlar ise Engizisyon mahkemelerinde yargılanmıştır.
- Hristiyanlıktan uzaklaşan insanları cezalandırmak amacıyla kurulan Engizisyon mahkemeleri ile kilise Bilimsel çalışmalar durağanlaşmıştır.
- Kilise zamanla zenginleşerek güç kazanmıştır.
- Avrupa'da burjuvazinin aristokrat sınıfa karşı yükselişi hızlandı.
- Burjuvazi sınıfının yükselişe geçtiği dönemde Avrupa, İslam kültür ve medeniyeti ile sistemli bir temasa geçti.
- Arapça ilim ve felsefe eserler Latinceye tercüme edildi.
- XI. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar geçen süreçte Batı, İslam dünyasından yaptığı çevirilerle skolastik düşünce yüzünden yitirdiği Eski Yunan felsefesini yeniden keşfetti.

Rönesans ve Reform

- “Yeniden doğuş” anlamına gelen Rönesans, XV. yüzyılın sonunda İtalya'da başlamıştır.
- Rönesans, Avrupa ülkelerinde görülen bilim, güzel sanatlar ve edebiyat alanındaki gelişmeleri ifade eder.
- Avrupa'da radikal değişimler yaşanmıştır.
- Avrupalılar Yunan ve Roma dönemi eserlerini İslâm dünyası aracılığıyla yeniden hatırlamışlardır.
- Roma, Venedik ve Floransa'da ilk akademiler ve halk kütüphaneleri açılmıştır.
- Hümanizm akımı gelişmeye başlamıştır.

Reform'u Hazırlayan Koşullar

- Hümanizm sayesinde, Hristiyanlığın kaynaklarına inilmesi ve serbest düşüncenin yayılması,
- Matbaanın yeni fikirleri geniş halk kitlelerine yayması,
- Papalık'ta çöküşün hızlanması ve ıslahat düşüncesinin yayılmasıdır.
- Hümanistlerin Yunan-Roma dünyasına olan ilgisi, kilise için tehlike oluşturmuştur.

-Antik dünya anlayışı, hümanistlerin dünya anlayışını oluşturmuştur. Bu anlayışa göre insan, yeryüzündeki yaşantısında mutlu olmalıdır. Hristiyanlık anlayışında ise gerçek hayat, ölümden sonra başlamaktadır

-Hümanistlerin inançla ilgili düşünceleri, Reform hareketinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Reform

-XVI. yüzyılda Katolik Kilisesi'ne bağlı bir kısım hümanist din adamının kiliseye karşı yapmış olduğu dinsel harekettir.

-Reform hareketi Almanya'da başlamış daha sonra Fransa, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde etkili olmuştur.

-Ruhban sınıfında reform yapılması gerektiğini savunan hümanistler, İncil'in ve Hristiyanlık inancını içeren metinlerin orijinal şekillerine dönüştürülmesini istemiştir.

-Reform hareketlerinin sonucunda "Dinin esas kaynağı Tanrı'nın sözlerinden ibarettir. Buna havarilerin ve ilk Hristiyan azizlerin yorumundan başka bir şey katılamaz.

-Din ve ibadet herkesin vicdanına ait bir iştir." esasları benimsenmiştir.

-Reform hareketi, Protestanlık mezhebinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

-Protestanlığın ortaya çıkması ile Papalık, Hristiyanların üzerindeki dinî, politik ve ekonomik üstünlüğünü kaybetmiştir.

-Hristiyanlığın devlet ve toplum hayatındaki etkisi azalmış ve sekülerleşme adı verilen kavram ortaya çıkmıştır.

-Antik Roma'da kullanılan hâliyle kutsal olanın dışını yani dünyevî olanı, dinî olmayanı anlatan bir kavram olan sekülerizm, XVII. yüzyıl sonrasında giderek devlet ve kilise hukukunun ayrımı anlamında kullanılmıştır.

-Avrupa'da sekülerleşmenin uygulanarak dinî kurumlar ile sembollerin egemenliğinin kaldırılması, uzun bir süreçte gerçekleşmiştir.

Bilim Devrimi

-Rönesans hareketine öncülük eden diğer bir felsefe de akılcılık yani rasyonalizmdir. Rasyonalizm, insan aklının her türlü rehberliği yapacak güçte olduğunu ve başka hiçbir kaynağa gerek olmadığını dile getirir.

-Rasyonalistlere göre akıl, işleyişini engelleyen dış faktörler olmadığı takdirde doğru düşünmeyi sağlayacak tek kaynaktır.

-Aklın doğruya ulaşmasını engelleyen en önemli unsurlar; kilise, hukuka dayanmayan devlet, batıl inançlar, bilgisizlik, yöntemsizlik ve ön yargılardır.

-Akla karşı olan unsurları gidermek, bilimsel bir çevre hazırlamak ve aklın aydınlanmasını sağlamak esastır.

-Rönesans ve Reform'un ortaya çıkardığı fikir hareketleriyle birlikte filozoflar, kurallar ve kanunlar geliştirmiş ve doğal dünyayı nasıl anlayabileceklerini araştırmıştır. Bu filozofların "İnsanlık, yaşamı bilimin kurallarıyla anlayabilir." düşüncesi, bilimde büyük değişimleri ortaya çıkarmıştır.

-Bilimin yeni kanunlar ortaya koymak için kullanılması, bu dönemin Akıl Çağı olarak adlandırılmasını sağlamıştır.

-Akıl Çağı'nda Galileo (Galile), Kepler (Keplır), Copernicus (Kopernik) ve Newton (Nivtın) gibi bilim insanları sayesinde Avrupa'da, Bilim Devrimi gerçekleşmiştir.

Ulus Devletlerin Ortaya Çıkışı

-Yeni Çağ Avrupası'ndaki fikrî-manevi dönüşüm siyasi, sosyal, ekonomik ve askerî alanlarda da etkisini göstermiştir.

-Krallar ve asiller, Rönesans'la siyasi güç kazanmış ve devletin kiliseden ayrı olabileceği fikri gelişmiştir.

-Orta Çağ'daki derebeylerin yerine devleti bir merkezden yöneten krallar ortaya çıkmış ve merkezî yönetim güç kazanmıştır. Bu kralların yönetimi altındaki halklar, ulus olarak tanımlanmaya başlamış ve kral, otoritesini ulusun varlığına dayandırmıştır.

-Krallar güç ve yetkilerini artırarak bu ulus-devletlere mutlakiyetçi bir karakter kazandırmıştır.

-Sekülerleşmenin etkisiyle her ulus-devletin kendi çıkarları için yaptığı ulusal savaşlar gündeme gelmiştir.

-Bu süreçte devletin içeride ve dışarıda görevlerini yerine getirebilmesi için güçlü olması gerektiği ortaya çıkmıştır.

-Ulus-devletlerin kurulma sürecinde yaşanan mali sorunları çözmek için devletlerin sömürgecilğe yönelmesi, daimî ve merkezî bir ordu bulundurma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

-Bu durum kralların hazinede sürekli altın bulundurmasını gerekli kılmış ve bu gereklilik merkantilizmin doğmasına neden olmuştur.

-Avrupalı devletlerin üretim ve ihracatı artırabilmek için kurdukları atölyeler, şehirleri büyük merkezler hâline getirmiştir.

-Bu merkezlerin ihtiyacı olan iş gücü, Avrupa'da kırsaldan kente göçlerin yaşanmasına sebep olmuştur.

-Feodalizmden merkantilizme uzanan dönemde, Avrupa'da yaşanan askerî ve teknolojik dönüşüm savaş teçhizatlarının üretiminde de büyük gelişmelere neden olmuştur.

-XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren barutlu silahlar, savaşın zorunlu araçları hâline gelmiştir.

-Ateşli silahların etkin bir şekilde kullanılmaya başlanması, Avrupa'da Askerî Devrim'in başlangıcı kabul edilmiştir.

XVII-XVIII. Yüzyıllarda Avrupa Düşünürleri

-Rönesans Dönemi'nde yaşanan bilimsel ve kültürel gelişmeler sayesinde Batı dünyası, XVIII. yüzyılda Aydınlanma Dönemi'ne girmiştir.

-Bu dönemde ortaya çıkan Aydınlanma düşüncesi, bireyin özgürlüğünü esas alan bir felsefe hareketidir.

-Aydınlanma; Avrupa'da ilk olarak İngiltere'de toplumsal değişimle başlamış, Fransa'da özgürlük hareketine dönüşmüş ve Almanya'da da felsefî temelleri atılmıştır.

-Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkışında; Copernicus (Kopernik), Machiavelli (Makyavel), Thomas Moore (Tamıs Mur), Immanuel Kant (İmanuel Kant) ve Jean Jacques Rousseau (Jan Jak Russo) gibi düşünür ve bilim insanlarının fikir ve eserleri önemli rol oynamıştır.

-**Copernicus**, Güneş Sistemi'ni keşfetmiş, Dünya'nın yuvarlak olduğunu ve Güneş'in etrafında döndüğünü ispatlamış ve teorisini 1543'te yayımlamıştır.

-**Machiavelli**, Aydınlanma Dönemi'nde yeni toplumun ve yeni devletin şekillenmesine yardımcı olmuştur. "Hükümdar" adlı kitabında Machiavelli, İtalya'da siyasi birliğin ancak güçlü bir hükümdarla sağlanabileceği fikrini ortaya atmıştır.

-**Thomas Moore**, İngiltere'de sanayileşmenin getirdiği sorunlardan etkilenerek "Ütopya" adlı eserini kaleme almıştır. Eserinde özel mülkiyetin bulunmadığı bir devleti hayal eden ve anlatan Moore, İngiltere'deki toplum düzenini ve adalet sistemini eleştirmiştir

-**Immanuel Kant**, XVIII. yüzyılda "Aklını kendin kullanma cesaretini göster." diyen Alman Filozof Kant, aydınlanmanın parolası olan bu sözüyle insanın aklını başkasının kılavuzluğuna bırakmaması gerektiği üzerinde durmuştur. Ön yargılarından, dinsel inançlarından ve skolastik düşünceden kurtulan insan, aklını kullanarak yeni bir toplum inşa etme sürecine girmiştir.

-**Jean Jacques Rousseau** da halkın iktidarını, her alanda eşitliğini ve mutlak demokrasiyi savunan bir düşünürdü. Rousseau'ya göre doğal yaşamında bir birey olarak özgür ve eşit olan insan, toplumsal yaşamda eşitlik ve özgürlüğü kaybedebilirdi. Bu sebeple Rousseau, insanların toplum içinde de özgür ve eşit yaşamaları için bir sistem geliştirdi. Bu sistemde toplumun bir araya gelerek düzen içinde yaşaması için bir "sözleşme" oluşturacağını böylece devletin halkın egemenliği ile yükseldiğinde meşru olacağını ifade eder.

2.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE DEĞİŞİM

Avrupa'ya Akan Servet

- XV. yüzyıl sonlarında Yeni Dünya'ya ilk defa Kristof Colomb (Kristof Kolomp) ulaşmışsa da yeni bir kıta keşfettiğini fark edememiş ve buranın Hindistan olduğunu varsaymıştır.

- Kolomb'dan daha sonra Floransalı Amerigo Vespucci (Ameriko Vespuçi) buranın yeni bir kıta "Amerika" olduğunu keşfetmiştir.

- Keşiften sonra İspanya, Fransa, İngiltere, Hollanda ve Portekiz gibi Avrupalı devletler, bu yeni kıtayı

-Avrupa ekonomisi için yeni bir umut kapısı olmuş ve bölgede koloniler kurmaya başlamıştır.

-Avrupa'dan Amerika'ya özellikle 1600'lerin ilk yıllarında büyük bir göç dalgası başlamıştır.

-Başta İspanya ve Portekiz olmak üzere Hollanda, İngiltere gibi devletler ulaştıkları bölgelerin değerli madenlerine ve varlıklarına el koymaya başlamıştır.

-Amerika'nın keşfinden itibaren deniz ticareti önem kazanmış çünkü denizaşırı ticaret, Avrupa'nın kalkınmasında en önemli girdilerden biri hâline gelmiştir.

-İspanya, Hollanda, Fransa ve İngiltere; Yeni Dünya'daki sömürgeler için ciddi bir mücadele vermeye başlamıştır.

- Amerika'nın keşfi ve sonrasında yaşanan gelişmeler Avrupa'da ve Osmanlı Devleti'nde büyük değişimlerin yaşanmasına sebep olsa da bu süreçte Osmanlı Devleti, gücünü korumayı başarmıştır.

-Amerika'nın keşfi sonrası Avrupa'ya akan değerli madenler, XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa'da ticaretin gelişmesini sağlamıştır.

-Amerika'dan gelen gümüşün, giderek artan miktarda Osmanlı ülkesine girmesi, akçenin değerinin düşmesine neden olmuş ve fiyatlarda geniş çaplı dalgalanmalara yol açmıştır.

- Avrupa'nın ticaret hacminin katlanarak artması, Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkilemiştir.
- Avrupa'da büyük zenginliklerin artmasını sağlayan sömürgecilik politikası, Osmanlı ekonomisini sarsan en önemli sebeplerden biri olmuştur.
- Sömürgecilik faaliyetleri neticesinde Akdeniz ticareti bu durum karşısında bir süre daha önemini korumuşsa da XVII. yüzyılın ilk yarısında önemini kaybetmeye başlamıştır.
- XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti, içine düştüğü ekonomik buhran sebebiyle nakit para ihtiyacını gidermek için çareler aramaya başlamıştır.
- XVI. yüzyılın sonlarından itibaren tımar ve zeamet topraklarının iltizama verilmeye başlanmasıyla bazı kişiler nüfuz sahibi olmuş ve zenginleşmiştir.
- İltizam**, bir şahsın devlete ait herhangi bir vergi gelirini belirli bir yıllık bedel karşılığında toplama görevini üstlenmesi demektir.

Osmanlı'da Askerî ve Ekonomik Dönüşüm

- Avrupa'nın ordu sisteminde ve savaş yöntemlerinde ateşli silahlara dayalı değişiklikler yapması, "Askerî Devrim" olarak adlandırılmıştır.
- Avrupa'da feodal sistemin çökmesiyle birlikte orduların yapısı da değişmiştir.
- Monarşik devletler, feodal lordların kullandığı şövalyeler yerine çok sayıda ücretli, mızraklı piyade kullanmaya başlamıştır.
- Avrupa'nın 1598-1648 yılları arasında sürekli savaş durumunda olması, Askerî Devrim'in gelişimine önemli katkı sağlamıştır.
- Ateşli silahların savaşlarda etkin kullanılmaya başlaması ile mızrak terk edilmeye başlanmıştır. Osmanlılar, 1593-1606 yılları arasında Habsburglarla yapılan savaş sırasında ilk defa Avrupa savaş teknolojilerini ve taktiklerini görmüştür.
- Avrupa'da askerî alanda yaşanan bu gelişmeler, Osmanlı Devleti'nde birçok ekonomik ve toplumsal sorunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.
- Osmanlı Devleti, Avrupa'nın ateş gücü ve askerî etkinliğini iki yolla dengelemeye çalışmıştır. Birincisi, silahlı yeniçerilerin sayısını artırmak; ikincisi ise ateşli silahlar kullanabilen sarıca, sekban ve levent denilen yeni atlı birlikler oluşturmaktır.

Yeniçerilerin Sayısındaki Artış

- Yeniçeri ordusu, Avrupa'da ilk daimî ordu özelliğindedir.
- Osmanlı Devleti, yeniçerilerin sayısını zaman içerisinde artırmıştır.
- Yeniçeri sayısının artırılması daha sonraki dönemlerde karşılaşılan sorunların kaynağını oluşturmuştur.
- Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasında en önemli etken, devşirme sistemi kurallarına aykırı bir şekilde ocağa kayıt yapılmasıdır.
- Hristiyan çocuklar muayene edilmeden ya da rüşvetle devşirme olarak alınmış ve tutulması gereken "Eşkâl Defteri"ne pek önem verilmemiştir.
- Osmanlı Devleti'nin kurumlarında ortaya çıkan bozulmaların birçok sebebi varken bunlardan en önemlisi kurumlara içerden yapılan müdahaleler olmuştur.
- Osmanlı Devleti ordusunun her türlü ihtiyacını karşılayan tımar sistemi ihmâl edilmiştir.

-Tımar sisteminin bozulmasının nedenleri şunlardır:

- Tımarların, sipahiler dışında kimselere verilmesi,
- Tımarların saray görevlilerinin eline geçerek özel mülk veya vakfa dönüştürülmesi ve rüşvet karşılığı verilmesi,
- Dirliklerin parayla alınıp satılır hâle gelmesi,
- Sipahilerin gösterişli yaşama arzusu ve çok para kazanma hırsı,
- Nüfusun hızlı artması,
- Enflasyon artışı ve paranın değer kaybetmesi,
- Geleneksel silahlarla savaşan sipahilerin, ateşli silah eğitimine ayak uyduramaması,
- Uzun süren savaşların yaşanmasıdır.

Kapitülasyonların Sürekli Hâle Getirilmesi

-Osmanlı Devleti, XIV. yüzyıldan itibaren yabancı ülkelere ayrıcalıklar tanımış ve Fransızlara ilk kez gerçek kapitülasyon 1569 yılında verilmiştir.

-Fransızlara verilen bu kapitülasyonlar, III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed ve IV. Mehmed dönemlerinde yenilenmiştir. İngiliz, İspanyol, Portekizli, Katalan ve Sicilyalı tüccarlar da Osmanlı topraklarında Fransız bayrağı altında ticaret yapmıştır.

-1569'da Fransa'ya verilen ticari imtiyazlardan sonra 1580'de İngiltere ve 1612'de de Hollanda, Osmanlılar tarafından verilen kapitülasyonlarla desteklenmiştir.

-Osmanlı Devleti, 1740 yılında kapitülasyon siyasetinde yeni bir döneme girmiştir.

Osmanlı Devleti, 28 Mayıs 1740'ta imzalanan antlaşmayla Fransızlara verilen kapitülasyonları genişletmiş ve kapitülasyonlar sürekli hâle getirilmiştir.

-İngiltere'ye verilen ayrıcalıklar ise 1838 Balta Limanı Antlaşması ile en geniş hâlini almıştır.

-XIX. yüzyılda, Batılı devletler kapitülasyonları kullanarak Osmanlı'ya her konuda müdahâle etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Tedbirler

-Osmanlı Devleti, Klasik Dönem'de toprağa dayalı bir ekonomik sistem uygulamıştır.

-Klasik Dönem'de fethedilen araziler mirî arazi şekline getirilmiş ve tahriri yapıldıktan sonra kanunnamelerle koyulacak vergiler tespit edilmiştir.

-Osmanlı vergi sistemi, temelde örfî ve şeri olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.

-Öşür, haraç ve cizye gibi şeri vergiler; ayni veya nakdî olarak tahsil edilmiştir.

-Mukataalar , iltizama verilmiştir. Ancak merkezî hazinenin nakit ihtiyacının giderek artmasıyla devlet, mukataaları mültezimlere ömür boyu tahsis etmeye başlamıştır.

-Mukataaların ömür boyu kiralanma uygulamasına malikâne sistemi adı verilmiştir.

-Avarız vergisi, Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın sonlarında ihtiyaç hâlinde toplanan bir vergi olarak ortaya çıkmıştır.

-Avarız vergileri, artan hazine açıklarını kapatmada büyük bir paya sahip olmuştur.

-Osmanlı Devleti'nde savaflara bağlı ekonomik sıkıntılar nedeniyle varlıklı kişilerden imdadiyye adı altında yardımlar toplanmaya başlanmıştır.

-Önceleri sefer masraflarını karşılamak için koyulan ve "ımdad-ı seferiyye" adı verilen bu vergi, XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren sürekli hâle getirilmiştir.

-İmdadiyye vergisi, zamanla adeta bir varlık vergisine dönüşmüştür.

-XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti, içine düştüğü ekonomik buhran sebebiyle nakit para ihtiyacını iltizam ve malikâne sistemlerini uygulamaya koyarak karşılamaya çalışmıştır.

-Tımar ve zeamet topraklarını mukataa hâline getiren devletin, bu mukataaları iltizama vermeye başlamasıyla âyanlar, toprak satın almış ve zenginleşmiştir.

-Merkezden gönderilen ve merkezî otoriteyi temsil eden beylerbeyleri, sancakbeyleri, Tımarlı Sipahilerin de yavaş yavaş ortadan kalkması ile âyanların nüfuzu daha da artmıştır.

-Üretimden alacağı payı artırmak isteyen âyanlar, reayaya kötü muameleye ve köylülerden daha fazla para toplamaya başlamıştır.

-Âyan ve eşraf sınıfı; himayelerine aldıkları levent, sekban, sarıca gibi paralı askerler sayesinde askerî nüfuz da kazanmıştır.

Âyanların Yönetime Karşı Yükselişi

-Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren merkezîyetçi bir siyaset takip etmiş ve mutlak otoritenin padişaha ait olduğu bir sistem kurmuştur.

-Merkezî otoritenin zayıfladığı, iç ve dış sorunların arttığı dönemlerde devlet; âyan ve eşrafa başvurarak onların ön plana çıkmasına sebep olmuştur.

-Devlet; asker ve vergi toplanmasında, şehir ve yolların korunmasında, eşkıyalık hareketlerinin bastırılmasında âyanlardan sık sık yardım istemeye başlamıştır.

2.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE İSYANLAR VE DÜZENİ KORUMA ÇABALARI

-XVI ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti, bazı muhalif hareketlerle uğraşmak zorunda kalmıştır.

-Osmanlı Devleti, bir taraftan Avusturya ve İran ile savaşırken diğer taraftan da iç isyanlarla mücadele etmiştir.

-Bu isyanlar merkezde Yeniçeri; Anadolu'da Celâli ve Suhte İsyancılarıdır.

Celâli ve Suhte İsyancıları

-Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Bozoklu Şeyh Celâl adında bir kişi mehdilik iddiasıyla Tokat civarında isyan başlatmıştır.

-Bundan sonraki isyanlar, halk arasında onun adına nispetle Celâli İsyancıları olarak anılmaya başlanmıştır.

-XVI. yüzyılda Anadolu'da hızlı bir nüfus artışı yaşanmış, fetihlerin de azalmasıyla mevcut toprak ve kaynaklar artan nüfusa yetersiz gelmeye başlamış, toplum düzeninde bozulmalar ve Anadolu'da işsiz güçsüz bir kalabalık oluşmuştur.

-1591-1595 yılları arasında yaşanan uzun süreli kuraklık da eklenince Anadolu'da Celâli İsyancılar tekrar başlamıştır.

-Haçova Savaşı'nda, Sivas sancakbeyine vekâlet etmiş paralı bir asker olan Karayazıcı'nın devlete karşı isyanı, ilk büyük Celâli İsyanı'dır.

-Sivas sancakbeyi görevinden alınca işsiz kalan Karayazıcı; tımarları elinden alınan sipahileri, başıboş sekban ve leventleri etrafına toplayarak yağma hareketine başlamıştır.

-Anadolu toprakları; Karayazıcı, Deli Hasan, Tavi Halil, Kalenderoğlu Mehmed, Canboladoğlu gibi makam peşinde olan Celâli liderlerinin eşkıyalık hareketleriyle talan olmuştur.

-Celâli İsyancılar, devletin para sıkıntısı çekmesini, ürünlerin fiyatlarının yükselmesini ve Anadolu'da sosyal düzenin bozulmasını doğrudan etkilemiştir.

Ayaklanmalar, "Büyük kaçgun" adıyla anılan Anadolu köylüsünün geniş çaplı bir göçe başlamasında etkili olmuştur.

-Bu göçler sonucunda başta İstanbul olmak üzere büyük şehirler güvenli yerler olmaktan çıkmış, bu şehirlerde asayiş ciddi bir sorun hâline gelmiştir.

Yeniçeri İsyancıları

-Yeniçeri İsyancılarının çoğu İstanbul'da gerçekleşmiştir.

-Devlet adamları arasında iktidar mücadeleleri ve ekonomik sıkıntılar bu isyanların temel sebepleridir.

-IV. Mehmed döneminde isyan eden yeniçeriler Sultan Ahmed Meydanı'ndaki çınar ağacına asıldığı için bu olaya Vaka-i Vakvakiye (Çınar Vakası) denilmiştir.

-Yeniçeri İsyancıları, önemli devlet adamlarının idam edilmesine, liyakatsiz kişilerin üst makamlara getirilmesine, sık sık padişah değişikliklerinin yaşanmasına, merkezî otoriteyi sarsılmasına, devlet idaresinin bozulmasına ve yapılmak istenen ıslahatların sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.

Ekber ve Erşed Sistemi

-Osmanlı Devleti'nde, hanedan üyelerinden hangisinin tahta geçeceğini belirleyen kesin bir kuralın olmayışı, taht mücadelelerine sebep olmuştur.

-Fetret Devri'nde Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında yaşanan taht kavgaları ve sonrasında meydana gelen Şehzade Mustafa Vakası, Fatih'in ölümü üzerine tahta geçen II.Bayezid ile Cem Sultan arasında taht mücadeleleri, I. Selim'in babasını tahttan inmeye zorlaması ve sonrasında kardeşleri ile yeğenlerine karşı giriştiği mücadele, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde yaşanan Şehzade Mustafa Olayı gibi gelişmeler, devlette önemli siyasi sıkıntılar meydana getirmiştir.

-Taht mücadelelerinde devletin siyasi karışıklıklar içinde kalması hatta yıkılma tehlikesi yaşaması üzerine Fatih, "kardeş katli" olarak bilinen uygulamayı getirmiştir.

-Kanuni Dönemi'nde, Şehzade Bayezid'in isyan etmesinden sonra padişahın en büyük oğlu sancaklara gönderilmeye başlanmış ve diğer şehzadeler sarayda tutulmuştur.

- III. Mehmed, sancakta yetişen son şehzade olarak 1595'te Osmanlı tahtına çıkmış, onun döneminden itibaren sancağa çıkma tamamen kaldırılmıştır.

-Osman Bey'den I. Ahmet'e kadar babadan oğula geçen taht, bundan sonra hanedanın en büyük üyesine geçmeye başlamıştır. Bu yeni uygulama ile saltanatın babadan oğula geçme yöntemi yerine en yaşlı hanedan üyesinin tahta geçmesi demek olan "Ekber ve Erşed Sistemi"ne geçilmiştir.

-XVII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde taht mücadelelerinin yaşanmadığı bir dönem olmuştur.

Çözüm Arayışları ve Layihalarda Osmanlı

-XVI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Klasik Dönem Osmanlı düzeni çözülme ve değişim sürecine girmiştir.

-Devletin bu buhrandan kurtulmak için yeni ve kalıcı tedbirlerin alınması gerektiğini düşünen devlet erkânı, nasihatname tarzında raporlar düzenlemiştir.

-Bu raporlar, layiha ve risale olarak adlandırılmıştır.

-Hazırlanan layihalar, XVI. asırdan itibaren yaşanan olumsuz gelişmeleri geleneksel devlet ve toplum düzeninin terkedilmesine bağlamıştır.

-Osmanlı sadrazamlarından Lütü Paşa, tespit ettiği sorunları ve çözüm önerilerini “Âsafnâme” adlı risalesinde anlatmıştır.

-XVI. yüzyıl aydınlarından Gelibolulu Mustafa Ali ise layihasında olumsuzlukların en önemli nedeni liyakat sahibi olmayan kişilerin yönetici olarak atanmasına bağlamıştır.

-IV. Murad ve I. İbrahim zamanında yaşamış XVII. yüzyılın önemli devlet adamlarından biri olan Koçi Bey ise sıkıntıların önüne geçilebilmesi için yöneticilerin, olayların iç yüzünü öğrenmesi gerektiğine inanmıştır.

-XVIII. yüzyılın başlarında yazdığı risalesinde Defterdar Sarı Mehmed Paşa, üretime elverişli toprakların kesinlikle atıl bırakılmaması gerektiğini belirtmiştir.

-Layiha ve risale yazarları, Osmanlı devlet ve toplumunu gözlemlerken Avrupa’da meydana gelen olaylar yerine, yalnızca devlet içerisinde meydana gelen değişimler üzerine yoğunlaşmıştır.

Lâle Devri Yenilikleri

-Osmanlı tarihinde 1718 Pasarofça Antlaşması’yla başlayan 1730 Patrona Halil İsyanı’yla biten dönem Lâle Devri olarak adlandırılmıştır.

-Osmanlı Devleti’nde her ne kadar barış, eğlence, sefa dönemi olarak bilinen Lale Devri sosyal ve kültürel hayatta bir reform döneminin de başlangıcı olmuştur.

-Nevşehirli Damat İbrahim dönemin önemli devlet adamıdır.

-Osmanlı tarihinde Avrupa tarzında ilk yenileşme hareketleri Lâle Devri hükümdarı olan III. Ahmed Dönemi’nde başlamıştır.

-Bu dönemdeki ıslahat fikirleri, sonraki yenileşme çabalarına yön vermiş ve bu yenileşme hareketlerine zemin hazırlamıştır.

-Osmanlı Devleti’nin savaşlardaki başarısızlıkları, XVIII. yüzyılın ilk yıllarından itibaren silah ehli olan askerî sınıfın önemini kaybetmesine neden olmuştur.

-Askerî sınıfın yerine devlet kademelerinde kalem ehli bürokratlar ön plana çıkmaya başlamıştır.

-Pasarofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Batı’da genişleme siyasetini bırakmış Avusturya ve Rusya gibi devletlerin, Osmanlılar aleyhine genişlemelerine karşı savunma tedbirleri almıştır.

-Devletin ileri gelenleri, Osmanlı tarihinde ilk defa savaştan çok barışı korumak amacıyla Avrupa siyasetiyle yakından ilgilenmiştir.

- İstanbul’daki Avrupa ülkelerinin diplomatik temsilcileriyle düzenli bir ilişki kurulmuş ve çeşitli ülkelere elçiler gönderilmiştir.

-Elçiler yalnızca diplomatik ve ticari görüşmelerde bulunmamış, Avrupa'daki diğer gelişmeleri de yöneticilere rapor hâlinde sunmuşlardır.

-İstanbul'da, daha önceleri Avrupa'daki hayat tarzına karşı duyarsız olan halk, Lâle Devri ile birlikte Avrupa'ya karşı bir merak duymaya başlamıştır.

-Avrupalı tarzında ev eşyaları, giysiler, resim ve tablolar kullanmaya başlamıştır.

-Lâle Devri'nin en önemli gelişmesi, Müslümanların da artık matbaa kullanılmıştır.

-Gayrimüslimlerin daha önce İbranice, Rumca, Latince ve Ermenice gibi kendi dillerinde basılan eserlerine karşı Lâle Devri'nden itibaren Türkçe eserler basılmaya başlanmıştır.

- III. Ahmed Dönemi'nde birisi Topkapı Sarayı'nda diğeri Yeni Cami'de olmak üzere iki kütüphane kurulmuştur.

-Yine bu dönemde, başta edebî eserler olmak üzere kültürel ve bilimsel eserlerin Türkçeye çevrilmesi için bir heyet oluşturulmuştur.

-Bu heyet; Arapça ve Farsça dışında Batı'da yazılmış birkaç tarih, felsefe ve astronomi eserini de Türkçeye tercüme etmiştir.

- III. Ahmed ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, devrin bilim ve sanat adamlarını himayelerine almış ve onları çalışmaya teşvik etmiştir.

-Lâle Devri'nden önceki dönemlerde yangın ve depremlerle harap olan İstanbul yeniden imar edilmiş, şehirlerde yeni yollar açılmış, yeni binalar ve köşkler yapılmış, bahçe düzenlemesi önem kazanmıştır.

-“Tulumbacılar” adıyla ilk defa düzenli bir itfaiye teşkilatı kurulmuştur.

-Sağlık alanında ilk kez çiçek aşısı uygulanmıştır.

-Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin ülkeye dönmesinden sonra İstanbul'da başta mimari olmak üzere hemen her alanda Fransız tesiri, süsleme sanatında ise barok ve rokoko tarzları kendini göstermiştir.

-1748-1755 yılları arasında inşa edilen Nur-u Osmaniye Camisi ilk Barok tarzı cami olmuştur.

-1725 yılında İstanbul'da bir çini atölyesi, bunun yanında bir de kumaş ve çuha atölyesi kurulmuştur.

-Lâle Devri'nde kültür, mimari, sağlık ve sosyal alanlarda gerçekleştirilen bütün bu olumlu gelişmelere rağmen lüks merakı ve israflarından dolayı sadrazam ve devlet adamlarına karşı tepkiler artmıştır.

Lale Devri 1730'daki Patrona Halil İsyanı ile kanlı bir şekilde sona ermiştir.

-Nedim ve Şeyh Galip, Lâle Devri'nin önemli şairlerindedir.

-Osmanlı sanat ve kültürünün belirli bir gelişme gösterdiği dönemde yaşayan Levnî, minyatür sanatında büyük başarılar ortaya koymuştur.

Matbaa ve Bilginin Üretilmesi

Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reform hareketleri, Bilim ve Aydınlanma Çağı gibi gelişmeler; Avrupa'nın bugünkü kültürel, bilimsel ve teknolojik seviyesine ulaşmasını sağlamıştır.

-Üretilen bilginin geniş halk topluluklarına ulaştırılmasını sağlayan gelişme ise matbaanın icadıdır.

-Modern anlamda ilk matbaa Avrupa'da Gutenberg tarafından 1450'lerin başında geliştirilmiştir.

-Avrupa'da kâğıt ve matbaanın yaygınlaşması, bilginin üretiminde ve yayılmasında en önemli aşama olmuştur.

-Bilginin kayıt altına alınmasının kolaylaşması, kitapların kopyalarının kısa sürede ve çok sayıda üretilmesi, kâğıdın ucuzlaması ve yaygınlaşması Avrupa'da matbaanın geliştirilmesi ile ortaya çıkan önemli sonuçlardır.

- Matbaada basılmış kitaplarla kurulan kütüphaneler, el yazması kitaplardan oluşan kütüphanelere göre çok daha fazla kitap sayısına ulaşmıştır.

-Bilginin, bilimin ve kültürün korunmasında ve yayılmasında hayati işleve sahip olan kitap sayısındaki artış, Avrupalılara bilgiye erişim konusunda büyük bir avantaj sağlamıştır.

-Matbaa geliştirildikten sonra çeşitli toplumlar tarafından eşzamanlı ya da biraz gecikmeli olarak kullanılmaya başlanmıştır.

-Osmanlı Devleti'nde ilk matbaayı kuranların gayrimüslimler olduğu kesindir.

-İlk Yahudi matbaası, İstanbul'da 1493 yılında Musevi Hahamı Gerson tarafından kurulmuştur.

-1510'da Selanik'te, 1554'te Edirne'de, 1605'te Şam'da, 1646'da İzmir'de basımevleri kurarak din, tarih ve dil bilgisi kitapları basmıştır.

-Osmanlı'da ilk Ermeni matbaası, Kumkapı'da 1567 yılında kurulmuştur.

- İstanbul'da ilk Rum matbaasını ise N. Metaxas adlı bir Rum papaz, Londra'dan getirdiği basım araçları ile 1627 yılında açmıştır.

-Müslümanların kullandığı ilk matbaa Lâle Devri'nde III.Ahmet döneminde açılabilmiştir.

- İbrahim Müteferrika ve Fransa Elçisi Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin oğlu Said Efendi 1727 Avrupa'da geliştirilmesinden yaklaşık üç asır sonra Müslümanların kullanımı için ilk matbaa kurulabilmiştir.

-İbrahim Müteferrika matbaasında basılan ilk kitap, iki yıl kadar süren çalışmalar sonunda 31 Ocak 1729'da yayımlanan "Vankulu Lûgati" olmuştur.

-Hattatlığın yaygın bir meslek oluşu, dinî tutuculuk ve yasaklamalar, okuryazar oranının düşüklüğü ve okuma alışkanlığının yaygınlaşmaması gibi sebepler, matbaanın Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar tarafından geç kullanılmaya başlamasının temel sebepleri olarak gösterilebilir.

-Kâğıt ihtiyacı ve yetişmiş eleman sorunu da matbaanın geç kullanılmasının teknik sebepleri olarak gösterilebilir.

-Avrupa ile Osmanlı ilim dünyası arasındaki açığı fark eden ilk Osmanlı âlimi, Avrupa'da "Hacı Kalfa" ismi ile tanınan Kâtip Çelebi'dir

İlim ve İrfan Epleri

-Osmanlı Devleti'nde âlimler, devletin ilk teşkilatlanmasında genelde yönetici olarak görev yapmıştır.

-Ülke dışından gelen âlimler matematik, tıp, hukuk, astronomi, din gibi alanlarda ilk eserleri vererek Kuruluş Dönemi'nde Osmanlı toplumunun ihtiyaçlarını karşılamıştır.

-Dönemin önemli ilim merkezleri olan Türkistan, Irak, Mısır, Suriye ve İran'da eğitim görmüş ilim adamlarının etkisiyle Osmanlı ilim geleneği şekillenmiştir.

-Osmanlı ilim ve irfan geleneğindeki yenilik arayışlarının ilk hamlesini yapan Kâtip Çelebi, ülkesini Batı'daki gelişmelerden haberdar etmeye çalışarak döneminin aydın kesimini eleştirmiştir.

-1655-1716 yılları arasında yaşayan ve Osmanlı Devleti'nin ilk vakanüvisti olan Naima Efendi, Kâtip Çelebi'nin ilim ve irfan geleneğinde açtığı yolda ilerlemiştir.

- "Târîh-i Naîmâ" adlı eserinde olayları, kronolojik ve çok yönlü değerlendirmelerle ele almıştır.

-Edebiyatçı, halk tarihçisi, halk bilimci, hattat gibi yönleri ile öne çıkan Evliya Çelebi XVII. yüzyılda yaşamış bir Osmanlı aydınıdır.

-Evliya Çelebi, kırk iki yılda yaptığı seyahatler sonucunda gezip gördüğü yerleri ve şahit olduğu olayları usta bir ressam bakışıyla "Seyahatname-i Evliya Çelebi" adlı eserinde bir araya getirmiştir.

- XVIII. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden olan Yanyalı Esad Efendi, Aristo'nun bazı eserlerini Grekçeden Arapçaya çevirmiş, onları düzeltmiş ve bu şekilde tanınmıştır.

-Esad Efendi, Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından Lâle Devri'nde başlatılan yenileşme hareketleri kapsamında kurulan tercüme kurulunun başkanlığına getirilmiştir.